

A Magvető Kiadó újraindított könyvsorozata, a *Tények és Tanúk* egyik kiemelkedő darabja Bertók László *Priusz* című műve. A 80-as évekbeli sorozatban megjelent, egykor rendkívül népszerű kiadványok a személyes történelem

30 Murzsa Tímea

„VOLTAM CSAK, MINT A FA, MINT A FŰSZÁL, AMI ODA VAN NŐVE A FÖLDHÖZ”

Bertók László: *Priusz*

mellett egy-egy történelmi és kultúrtörténeti korszak képét is megmutatják, jelen könyv egész pontosan az ötvenes éveket. Esterházy Péter a *Priusz* első, 1990-ben a *Jelenkor* hasábjain publikált változatához a következő kommentárt fűzte: „hon- és önismereti kötelező olvasmány”.

Az első egység-

nek, a könyvvel azonos című *Priusz*nak az alapszituációja a következő: Bertók Lászlót 1955. október 20-án nyolc hónapos börtönbüntetésre ítélik. A vád: a népi demokratikus államrend ellen folytatólagosan elkövetett izgatás. A miértekre és hogyanokra a szerzővel együtt kapjuk meg a választ: kutatunk a múltban, Bertók László múltjában. Az intimitás meglepő: „Kérem, ezek itt családi iratok” – olvassuk az első mondatot. Belelátunk a lelkes, irodalom-szerető fiatal életébe, akit az egyetemre jeles eredményei és makulátlan származása ellenére sem vesznek fel. Mi a bűne? Groteszki módon az, hogy ennek hatására az ötvenes évek közepén elküldött barátainak néhány verset, köztük az *Átok* címűt („Ki akarta mindezt? – Bomba szórja széjjel. / Akták közt sorvadjon patkány életével. / Kígyó másszon kopasz feje alá éjjel...”, „Mert sereg vagyunk: tízek, százak, ezrek, / akiket becsaptak, mint szél a kaput, [...] Kinek köszönhetjük? Meg fogjuk köszönni, / ha nehéz is addig törött lábbal menni. / Meg fogjuk köszönni, de úgy megköszönni, / hogy köszönés után nem marad ott semmi.”). Ezen kívül irodalmi kört alapított, szám szerint kettőt, korai éveiben, a gimnázium alatt, innen nézve már – a rendszer szempontjából – érthetőbbé válik az egyetemi felvétel nehézsége. Október 21-én szabadlábra helyezik, ekkor beáll a Táncsics Mezőgazdasági Termelőszövetkezetbe, ahova korábban édesapját azzal kényszerítették be, hogy ha nem lép be, „sohasem fogja megtudni, hogy hol van a fia”. Itteni munkája révén nyer némi halasztást a büntetés megmaradt részének letöltésének megkezdéséig, később a Szövetkezet azt is eléri, hogy letöltendő helyet próbaidőre helyezték. Látszólag. Azonban a valóságban a próbaidős kiértékelés után rögtön behívják „építő honvédnek”, más néven munkaszolgálatosnak. 1956 decemberében megszüntetik ezeket az alakulatokat, így visszakerül falujába,

napszámosnak. Terveihez képest így öt éves késésben van. 1959-ben elfogad egy segédkönyvtárosi állást Nagyatádon, majd elvégzi a pécsi főiskolán a magyar-történelem tanári kart, levelezőn, s megkésve, de befutja a megálmódott karriert, bekerül a *Jelenkor* szerkesztőségébe is.

A *Priusz* vádiratokat, ügyvédi levelezéseket, kérelmeket mutat meg. Mindent, ami szóba jöhet saját története kapcsán, azt Bertók László felkutatta. Íme, itt vannak a tanúk. A kérdés, hogy mik a tények? A rendszer szempontjából minden, ami az ő véleményüket alátámasztja: legyen szó hamis dátumozásról, túlzásokról és egymásnak ellentmondó papírokról. A korabeli hivatalos dokumentumok bumfordi és brutális nyelvezete (Závada Pál kifejezése a *Priusz* kapcsán¹) még inkább fokozza a helyzetet. Személytelenségeket olvasunk egy nagyon is személyes, intim szituációban, hiszen Bertók László beenged minket saját múltjába, megmutatja az olvasónak kiszolgáltatottságát („Azóta van, hogy pánikba esem, ha észreveszem, hogy »figyelnek«, hogy az ablakon át esetleg belát valaki, hogy tetten érnek, bármilyen ártatlan dologban”), ez az ellentét pedig izgalmas feszültséget teremt. Bertók László mintha a miérteket kutatná. A megértés kényszere munkál az iratok feldolgozása mögött, a dolog groteszk oldala azonban, hogy a trauma maga feldolgozatlan és feldolgozhatatlan marad. Maga a *Priusz* is mintha egyfajta védekező pozícióból épülne: „Kérem, én beismerem” – szól a sokszor olvasható felütés. Pedig védekezni már nincs miért, azonban a reflex mintha beleégett volna az íróba.

A kötet második alegysége a *Mintha örökké élnél* címet viseli. A történetek a faluról szólnak, Véséről, és a családról. A korábbi akkurátusság megmarad. Bertók nemcsak a falu nevének etimológiáját tárja fel, hanem magának a közösségnek a sajátos névtanába is bevezet minket: ragadványnevek a jelölők, így lesz az ő szűken vett családjából Peti Bertók, amely megnevezés először az ükapával kapcsolatban szerepel – „Bertók (:peti:) István”, áll a temetéséről szóló bejegyzésnél a vései evangélikus anyakönyvben. Sajátos dinamikája van a megrajzolt közösségnek, minden babonájával együtt. Életszagú, szépen áramló szövegek ezek, amelyek Móricz Zsigmond prózájára emlékeztetnek, ahogy arra Závada Pál is rámutatott². Szeretet és összetartozás süt belőlük, a falu minden viszásga ellenére Vése földjéből lett gyúrva Bertók László. A legjobban sikerült szöveg az „*Arra gondoltam, hazamegyek*” című, mely a szerző anyjának halálával, annak leírhatóságával, elmondhatóságával küzd meg: „»Az író, kérem, abból lett, aki a halott anyjáról akart írni, de nem tudott. Csak úgy tudott, hogy valami másról írt. S ez a más, ez lett aztán az irodalom«”). A történet méltó párja Esterházy Péter anyaregényének, *A szív segédigéinek*, a beteg test naturális leírásával, és a búcsúzó gyermek narratívájával.

Új Forrás 2017/4 – Murza Timea: Voltam csak, mint a fű, mint a fűszál, ami oda van növe a földhöz” – Bertók László: *Priusz*

A harmadik egységet (*Te becézed a verseidet?*) három nagyinterjú alkotja. Az „*Az a kis sáv*” című, ahol a kérdező Budai Katalin, az *Elkapni a nagy semmi szárnyát*, melyet Csuha István készített, és a *Szonettké, háromkák, hosszúkák* Bedecs László tollából. Az interjúkból egyfajta irodalmi ön-
32 reflexió bontakozik ki. Bertók kapcsolata Csoóri Sándorral, az úgynevezett népi költőkkel, Parti Naggyal, Csordás Gáborral, és a *Jelenkor* magával. Költői eszménye, Nemes Nagy Ágnes „közöttje” („Az a kis sáv, az érdekel, az a köz az ismert és az ismeretlen határán. [...] Ezen mozgok. Kinn is, benn is, kinn se, benn se: örök bizonytalanságban”). A „között”, amely érdekes módon életébe is beleíródik: „a sáv a mindennapi életben is létezett. Igaz-e vagy nem igaz, mennyi igaz abból, amit mondanak. Meddig kell, meddig szabad elmenni a velük való közösködésben, hogy még önmagam maradhassak, hogy még visszakozhassak”. S persze a szonett, melynek Bertók az egyik legkiemelkedőbb művelője. A kötött forma mintha valahol a biztonságot is jelentené, amire az írónak saját bevallása szerint nagyon is szüksége van az alkotáshoz, és magához az élethez is. Az interjúkból nem maradnak ki az első *Priusz*-kiadásra vonatkozó kérdések sem, így az olvasó rögtön a primer írás elolvasása után olvashatja a szerző reflexióját is: „inkább csak adalék ahhoz, ami a versekben van, hogy kitessek, mit cipelek, s hogy lám, innen is vannak az élmények”.

Másképp fogalmazva: háttér. Háttér egy különleges életműhöz, amelyben kérelhetetlenül összefonódik a történelmi szituáció, a megélt traumák és az alkotások. „[C]sak közējük-körējük kellett írnom, ami hiányzott: az igazságot, a falumat, a családomat, az életemet.” – mondja az író a *Priusz* dokumentumairól. S valóban, a kötet látszólag széttartó egységekből áll, azonban azok között motivikus ismétlődések figyelhetőek meg – alakok, események, szimbólumok: a fű és a fa. Így lesz a *Priusz* Bertók László életének magyarázó-könyvecskéje, amely emellett közös történetünk is. (*Magvető, Bp. 2016*)

¹ ZÁVADA PÁL, *Nem írok recenziót Bertók Priuszáról*, *Jelenkor* 1994/12, 1114.

² *Uo.*